

Ruiter te paard

Allard Pierson Museum,
archeologisch museum van de
Universiteit van Amsterdam
Amsterdam

Omstreeks 300 voor Christus, Apulië. Terracotta met meerkleurige
beschildering, hoogte ca. 25 cm.
Enkele kleine restauraties.
Herkomt: Kunsthandel Archea, Amsterdam.

Het Allard Pierson Museum verwierf in 2006 een ruitergroep van gebakken klei (terracotta) met veel resten van kleur. Man en paard werden rond 300 voor Christus in Noord Apulië gemaakt en trokken vanwege de polychromie veel aandacht op de tentoonstelling *Kleur! bij Grieken en Etrusken*, die gehouden werd tijdens het winterseizoen 2005-2006. De groep is een mooie aanvulling op de belangrijke collectie oudheden in Amsterdam die de relaties tussen de beschaving van Groot Griekenland en de plaatselijke tradities in het oude Italië illustreren.

BRIESEND

De briesende hengst trekt eerst de aandacht. Met zwiepende staart, verheft het dier zich op zijn gespreide achterbenen en slaat met de voorbenen in de lucht. Zijn nerveus gemodelleerde hoofd is ietwat naar rechts naar de borst genegen. Plooien in de huid van de hals zijn zichtbaar. De oren staan gespitst naar voren, een pluk van de manen ertussen is opgebonden (het puntje ontbreekt). Op het halster geapliceerde sierschijven (*phalerae*) markeren net als bij echte antieke exemplaren de kruisingen van de banden. De sierschijven zijn blauw, het halster is rood gekleurd. De huid van het paard is aangegeven door een witte sliplaag die ook als basis voor de verdere beschildering dient. Op de huid zitten talloze donkerbruine en lichtbruine puntjes. Zoiets past goed bij een schimmel. Maar ook de ruiter heeft vlekjes op de beschildering. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of de vlekjes niet eerder een verontreiniging zijn.

De ruiter is apart gemaakt en wat zwaar en log gevormd. Zoals gebruikelijk, berijdt hij zijn paard zonder zadel. Hij draagt een blauw kuras dat de anatomie van een mannelijk torso volgt. Dergelijke pantsers waren van brons, zoals originele exemplaren uit de oudheid bewijzen. Bij de hals, de armopeningen en rond het middel zijn de boorden en de benedenkant van het hemd eronder in roze aangegeven. De helm, ook blauw, heeft een spitse bekroning waarvan de top nu ontbreekt en (apart geapliceerde) wangstukken. Van het hoofd is alleen het gelaat met een roze huidkleur zichtbaar. Drie ronde gaatjes boven in de helm waren bestemd om er pluimen of veren in vast te zetten, net zoals echte bronzen helmen die hadden. Deze hadden daarvoor speciale cilindervormige houders. Dergelijke flamboyante helmtoeien zijn bekend van antieke schilderijen. De hand van de opgeheven rechterarm moet een lans omvat hebben, dat blijkt uit de stand van de vingers. De rechterarm zit naar beneden. Daaraan zou een schild gezeten kunnen hebben.

Naast een eigen inbreng en belangrijke steun van de Vereniging Rembrandt, ontving het museum zeer welkome bijdragen van mevrouw M. Mosler, Amsterdam, van het Pruikeburg Fonds, van Dr Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds en de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting.

De groep kan niet op zichzelf staan – er is recent een gat in de buik geboord voor een stut met voetstuk. Maar aan beide zijden van het paard, verscholen achter de dijnen van de ruiter, zitten ronde gaten die vóór het bakken aangebracht zijn. Het lijkt er dan ook op dat het paard oorspronkelijk in de lengterichting gemonteerd geweest was tegen een veel groter geheel. De afwezigheid van een witte sliplaag op een deel van de linkerzijde van het paard heeft daar misschien ook mee te maken. Zo gemonteerd was die immers onzichtbaar.

Ruiter en paard zijn uit holle vormen afgedrukt en geassembleerd. Het lichaam van het paard komt uit twee mallen; ook voor de benen en de staart zijn aparte vormen gebruikt. De voegen zijn weggewerkt en de manen zijn in de klei van de nek aangegeven met een spatel.

Om over vormen te beschikken, moest vanzelfsprekend eerst het model geboetseerd worden. Van dergelijke modellen, maakte men dan holle deelvormen. Met behulp van de afdrukken van klei uit die deelvormen werden terracotta's in serie geassembleerd. De modelleur kon natuurlijk de afdruk van vochtige klei uit de vorm afwerken en verfijnen. Er zijn dan ook meerdere voorbeelden van deze ruitergroep bekend, allemaal iets verschillend. Eenmaal uit de oven werden figuren zoals deze groep met een sliplaag van witte klei bedekt en daarop werd de beschildering aangebracht met verf die gemaakt was van plantaardige en minerale elementen gebonden met ei.

Terracotta's uit de antieke wereld zijn in de regel serie-werk en te vergelijken met grafiek. En net zoals de plaat voor een prent afgesleten en beschadigd kan zijn, zo beïnvloedt de mal van een terracotta de kwaliteit ervan.

Thermoluminescentie-testen van monsters van het paard door Oxford Authentication Ltd, Oxford, gaven een datering tussen 1700 en 2700 jaar geleden. Dit is niet in tegenspraak met een ontstaan rond 300 voor Chr. op grond van archeologische en kunsthistorische overwegingen.

CANOSA

Deze groepen worden gewoonlijk toegeschreven aan de werkplaatsen van het antieke Canusium (nu Canosa, niet te verwarren met het Noord-Italiaanse Canossa), een gehelleniseerde Daunische stad en bondgenoot van Rome dat in 318/317 Apulië onderwierp. Canosa ligt in de provincie Puglia aan de weg van Foggia naar Bari. Vooral de productie van wol bracht er grote welvaart. En tegen het eind van de vierde eeuw en in de derde eeuw voor onze jaartelling werd de elite er bijgezet in beschilderde grafkamers met rijke giften die in de 19de eeuw sterk de aandacht trokken. De doden kregen wapens mee van brons, een lauwerkrans en vaatwerk. Door de belangstelling in de vroege jaren van de archeologie voor deze vondsten vonden ze hun weg naar musea zoals die van Napels, Parijs en Londen. De grafgiften getuigen van een cultureel klimaat van plaatselijke tradities die sterk beïnvloed zijn door de Griekse beschaving van het zuiden van Italië.

Niet verbazingwekkend dus dat de levendige en knappe uitvoering van het paard sterk aan Tarentijns werk herinnert. Daar, in het huidige Taranto in de hak van Italië, bloeide een terracotta-traditie die in de derde eeuw voor Chr. fraaie producten afleverde. De uitvoering van de ruiter daarentegen is minder schatplichtig aan de klassieke canon en lijkt lokaal werk.

GRAFKUNST

In de graven van Canosa zijn magnifieke Apulische vazen gevonden die qua techniek en voorstelling voortbouwen op de Griekse ceramiek. Het lokale vaatwerk heeft een eigen karakter. Plompe lokale vaasvormen contrasteren met elegante terracottafiguren die erop gemonteerd zijn en die weer sterk in de klassieke traditie staan. Zulke producten zijn verwant aan de ruitergroep. Duidelijk is dat bij deze 'vazen' twee takken van kunstnijverheid samenkomen, die de tradities van het pottenbakkerswiel en die van het modelleren van klei combineren.

Een typisch 68,5 cm hoog voorbeeld in de verzameling van het Allard Pierson Museum heeft een Medusahoofd op de buik, links en rechts op de schouders springende centauren, daarachter twee staande meisjes en bovenop nog een gevleugelde staande vrouwelijke figuur, het geheel beschilderd met veel lichtblauw en roze. In plaats van de centauren op de Amsterdamse vaas zitten op andere exemplaren vurige halve paarden.

Toch is het opmerkelijk dat geen van de nu bekende ruitergroepen met zekerheid uit Canosa komt, terwijl fragmenten van paarden zoals de onze wel gevonden zijn te Arpi vlak bij Foggia, overigens niet ver van Canosa. Verder suggereert een groep van twee ruiters op sprin-

gende paarden zoals de onze dat ze in paren bedoeld zijn. De betekenis van dergelijke groepen is moeilijk te vatten. Maar de vazen uit Canosa, die zeer groot kunnen zijn, waren echte grafmonumenten. De geapliceerde figuren lijken allemaal naar de dood en het hiernamaals te verwijzen. Wellicht zijn ruiters als de nieuwe Amsterdamse groep een ere-escorte voor de dode, in overeenstemming met zijn vooraanstaande rang.

Het belang van het paard in de antieke cultuur is nauwelijks te overschatten. Homerus al (Ilias 15.679) vergelijkt de behendigheid van de Trojaanse held Aias met die van een bedreven ruiter die, voortsnellend met vier van zijn paarden, van het ene dier op het andere springt. Zo wordt in de klassieke beschaving het paard met de superioriteit van de ruiter in verband gebracht. Het was een kostbaar, nuttig en zeer persoonlijk bezit, een symbool van macht en status.

Deze nieuw verworven ruitergroep krijgt een plaats tussen de oudheden die de fascinerende cultuur van Magna Graecia illustreren. De groep is niet alleen aantrekkelijk maar ook archeologisch belangrijk: een schakel in de geschiedenis van de relatie tussen mens en paard ♦

Robert Lunsingh Scheurleer
Directeur Allard Pierson Museum

Grafvaas

Beschilderde terracotta,
ca. 300 v. Chr., Canosa.
Hoogte 68,5 cm.
ALLARD PIERSON
MUSEUM, INV. 13.985.
Schenking de heer en
mevrouw Th.W. Polet-
Hage, 1998.

Literatuur met verdere verwijzingen:

F. van der Wielen-van
Ommeren, *Antieke Kunst*
36 (1993), pp. 71-72.

Twee ruiters: O. Reverdin,
*Art grec insolite. Terres
cuites hellénistiques de
Grande Grèce dans les
collections privées ge-
nevoises*, Genève 1988,
nr. 25.

Samenvattend: S. Besques,
*Musée du Louvre,
Catalogue raisonné
des figurines et reliefs
en terre-cuite grecs,
étrusques et romains*,
IV-1, Paris 1986.

Centaurenvaa: H.A.G.
Brijder, 'Een pronkstuk
uit Canosa'. *Mededelin-
genblad van de Vrienden
van het Allard Pierson
Museum* 71 (1998),
pp. 12-14, afb. 12 en in
kleur op omslag.